

PAPER DETAILS

TITLE: 1960 KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN HUKUKİ VE SİYASİ ZEMİNİ

AUTHORS: Yılmaz Yurtseven, Hüseyin Ömer Adagideli

PAGES: 603-633

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4213065>

1960 KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN HUKUKİ VE SİYASİ ZEMİNİ^(*)

Doç. Dr. Yılmaz YURTSEVEN^(**)
Hüseyin Ömer ADAGİDELİ^(***)

Öz

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de gerek fizikî gerek stratejik konumu itibarıyla tarih boyunca hep cazibe merkezi olmuş bir adadır. 1571'de Osmanlı Devleti adayı o dönem Akdeniz'deki en büyük askeri deniz gücüne sahip olan Venedik'in elinden almıştır. Ada, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın ardından gelişen olaylar sonrasında İngiltere'nin egemenliği altına girmiştir. 300 yılı aşkın Osmanlı yönetiminde kalan adanın Türk ve Rum halkları barış içinde bir arada yaşamışlardır. Ancak adanın İngiliz egemenliğine girmesiyle bu barış ortamı bozulmuş ve ada günümüze kadar süren bir istikrarsızlığa sürüklenmiştir.

1878'den bu yana Kıbrıs sorunu, halen uluslararası gündemden düşmeyen önemli bir yere sahiptir. Çözumsuzlüğü getiren önemli etkenlerden biri ilgili tarafların çok olmasıdır. Ada halkını oluşturan Türkler ve Rumlar, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ile adaya yakınlıkları sebebiyle Akdeniz'in güney kesiminde yer alan ülkeler Kıbrıs Sorunu ile bağlantılı konumdadır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından değişen dünya dengeleri çerçevesinde İngiltere'nin dünya politikası üzerindeki etkinliği azalmıştır. Bu durum İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliğini de sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Adada yaşayan Türk ve Rum halkları arasında şiddete varan çatışmalar, meselenin Birleşmiş Milletler'e taşınmasına yol açmıştır.

Bu makalede II. Dünya Savaşı sonrası Kıbrıs'ın uluslararası bir soruna dönüşmesi sonucunda gerek BM gerek meseleye taraf olan devletlerin Kıbrıs'ta bir statüko oluşturmak için ortaya koydukları politik ve diplomatik çabaların bir sonucu olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni doğuran hukuki ve siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Çalışmada, Kıbrıs'ta iki toplumlu ve tek devletli bir yapının ortaya konabilmesi için, soruna taraf olan devletlerin Londra ve Zürih antlaşmaları ile başlattıkları hukuki süreç incelenmiştir. Sürecin sonucunda kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısı, cumhuriyete esas olan anayasanın hukuki ve siyasi açmazları ve bu sürecin başarıları ve başarısızlıkları ortaya konmaya çalışılarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin neden sürdürülebilir olamadığı sorusunun cevapları aranmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs Sorunu, Self Determinasyon, Londra Antlaşması, Zürih Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti, Kıbrıs Anayasası.

^(*) Makalenin Dergiye Geliş Tarihi: 13.09.2024 - Makalenin Kabul Edildiği Tarih: 11.10.2024
DOI No: 10.54704/akdhfd.1549775

^(**) Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, Konyaaltı / Antalya, Türkiye
E-posta: yyurtseven@akdeniz.edu.tr
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0003-3736-3510>

^(***) Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, Konyaaltı / Antalya, Türkiye
E-posta: adagideli@akdeniz.edu.tr
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-3946-7789>

LEGAL AND POLITICAL BASIS OF THE REPUBLIC OF CYPRUS 1960

Abstract

Cyprus has always been a centre of attraction throughout history due to its physical and strategic location in the Eastern Mediterranean. In 1571, the Ottoman Empire took the island from Venice, which had the largest military naval power in the Mediterranean at that time. The island came under the sovereignty of Britain following the events that developed after the Ottoman-Russian War of 1877-1878. For more than 300 years under Ottoman rule, the Turkish and Greek peoples of the island lived together in peace. However, with the entry of the island under British rule, this peaceful environment was disrupted and the island was dragged into an instability that has lasted until today.

Since 1878, the Cyprus problem still occupies an important place on the international agenda. One of the important factors leading to the lack of a solution is the large number of parties involved. The Turkish and Greek Cypriots, Turkey, Greece, the United Kingdom, the United States of America, the European Union and the countries in the southern part of the Mediterranean due to their proximity to the island are connected to the Cyprus Problem.

Within the framework of the changing world balance after World War II, Britain's influence on world politics decreased. This situation has also made Britain's sovereignty over Cyprus unsustainable. Violent conflicts between the Turkish and Greek Cypriots living on the island led to the transfer of the issue to the United Nations.

In this article, the legal and political developments that gave birth to the Republic of Cyprus, which is the result of the political and diplomatic efforts of both the UN and the states party to the issue to create a status quo in Cyprus as a result of the transformation of Cyprus into an international problem after World War II, are discussed. In the study, the legal process initiated by the states party to the problem with the London and Zurich treaties in order to establish a bi-communal and one-state structure in Cyprus is analysed. The structure of the Republic of Cyprus established as a result of the process, the legal and political dilemmas of the constitution of the Republic and the successes and failures of this process are tried to be revealed and answers to the question of why the Republic of Cyprus could not be sustainable are sought.

Keywords

Cyprus Problem, Self Determination, Treaty of London, Treaty of Zurich, Republic of Cyprus, Constitution of Cyprus.

Extended Abstract

Cyprus has always been a centre of attraction throughout history due to its physical and strategic location in the Eastern Mediterranean. Due to this location, all civilisations and authorities established in the Mediterranean basin since ancient times have wanted to dominate this small island. The fact that it is very close to the Anatolian peninsula (70 km) is another reason for the high attraction of the island. In 1571, the Ottoman Empire captured the island from Venice, which had the largest military naval power in the Mediterranean at that time. The island came under the sovereignty of Britain after the events that followed the Ottoman-Russian War of 1877-1878. For more than 300 years under Ottoman rule, the Turkish and Greek peoples of the island lived together in peace. However, with the entry of the island under British rule, this peaceful environment was disrupted and the island was dragged into an instability that has lasted until today.

Since 1878, the Cyprus problem, although still unresolved, has an important place on the international agenda due to the geopolitical position of the island. One of the important factors leading to the lack of a solution is the large number of parties involved. The Turkish and Greek Cypriots, Turkey, Greece, the United Kingdom, the United States of America, the European Union and the countries in the southern part of the Mediterranean due to their proximity to the island are all connected to the Cyprus Problem. As a result of the developments in the period between 1914 and 1960, when the island remained under British rule for a definite period of time, and as a result of the implementation of the policies of the British in every region of the world, which served the non-solution in the island, the Cyprus problem has ceased to be a problem between the two communities and has gained an international dimension. Starting from the 1940s, in our opinion, the aforementioned policies of the UK had a great impact on the violent practices of some Greek Cypriots and armed gangs supported by Greece against the Turkish community. Just as in the Palestinian

issue, Britain implemented policies in Cyprus that pitted communities that had lived together peacefully for centuries against each other and brought the problem to the United Nations, giving it a global dimension.

Within the framework of the changing world balance after World War II, Britain's influence on world politics decreased. This situation also made Britain's sovereignty over Cyprus unsustainable. Violent conflicts between the Turkish and Greek Cypriots living on the island led to the transfer of the issue to the United Nations.

In this article, the legal and political developments that gave birth to the Republic of Cyprus, which is the result of the political and diplomatic efforts of both the UN and the states party to the issue to establish a status quo in Cyprus as a result of the transformation of Cyprus into an international problem after World War II, are discussed.

Many international documents have been concluded in order to establish an independent state in Cyprus or to stabilise the island. Many objections were raised to these documents, sometimes on legal grounds and sometimes for political reasons. These objections and allegations are the claims that the treaties establishing the Republic of Cyprus are either invalid or have expired. The fact that the Cyprus problem is still continuing today, and the existence of two states, one of which is not recognised, which emerged after Turkey's military operation on the island in 1974, has resulted in these claims and objections being voiced on every platform.

In 1955, with the encouragement of the UK, Turkey and Greece came together in London and started negotiations and the 1959-1960 treaties were signed with joint initiatives. The legal validity of all the treaties signed in this process is still important today. In this article, the legality and legitimacy of developments such as whether Greek Cypriots have the right to rule the island alone, the legitimacy of the Cyprus Peace Operation, the establishment of the Turkish Federated State of Cyprus and the Turkish Republic of Northern Cyprus, and the full membership process of Southern Cyprus to the European Union have been evaluated within the framework of the 1959-60 Treaties.

In the study, the legal process initiated by the states parties to the problem with the Treaties of London and Zurich in order to establish a bi-communal and single state structure in Cyprus is analysed. The structure of the Republic of Cyprus established as a result of the process, the legal and political dilemmas of the constitution of the Republic, the successes and failures of this process, and the answers to the question of why the Republic of Cyprus could not be sustainable were sought.

The Basic Document, the Treaty of Alliance and the Treaty of Guarantee, which constitute the basic provisions of the Constitution of the Republic of Cyprus, do not only constitute the constitutional order of the Republic of Cyprus. It also imposes obligations on the parties under international law. Therefore, the violation of the Constitution of the Republic of Cyprus is not only a matter of domestic law, but also a violation of international law. The Constitution

I. GİRİŞ VE TARİHİ ARKA PLAN

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de gerek fizikî gerek stratejik konumu itibarıyla tarih boyunca hep cazibe merkezi olmuş bir adadır. Söz konusu konumu nedeniyle ilk çağlardan beri Akdeniz havzasında kurulan tüm uygarlıklar ve otoriteler bu küçük adaya egemen olmak istemişlerdir. Anadolu yarımadasına çok yakın oluşu (70 km) adanın cazibesinin yüksek oluşunun bir başka nedenidir.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye bölünmesiyle Kıbrıs Doğu Roma (Bizans) egemenliğinde kalmıştır. 1571'de Osmanlı Devleti adayı o dönem Akdeniz'deki en büyük askeri deniz gücüne sahip olan Venedik'in elinden almıştır. Osmanlı egemenliğine girdiğinde Ada'nın nüfusu ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Feodal bir düzen içinde Venedik-Latin baskısı altında yaşayan Kıbrıs halkı, Osmanlı Devleti'nin sunmuş olduğu din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde yüzyıllar boyunca huzur içinde yaşamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Ada'ya Anadolu'dan Müslüman-Türk aileleri getirip yer-

leştirmesiyle dahi değişmemiş, 1821 Yunan isyanı döneminde yaşanan olaylar dışında, adada asayiş ve huzuru bozacak kayda değer gelişmeler yaşanmamıştır. Hatta yüzyıllar sonra adanın Türk sakinlerine büyük sıkıntılar yaşatacak olan Ortodoks Rum Kilisesi, Osmanlı yönetimi döneminde geniş hak ve yetkilerle donatılarak güçlendirilmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs, tarihindeki en istikrarlı dönemini 1571-1878 yılları arasında, Osmanlı egemenliği altında yaşamıştır¹.

XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin dünya politikası içerisinde güç kaybına uğraması, Ada'da yüzyıllardır süren istikrarı da önemli ölçüde etkilemiştir. Sömürgeciliğin etkisiyle dünya zenginlik kaynakları üzerinde söz sahibi olmayan başlayan Avrupalı denizci uluslar, özellikle XIX. Yüzyılın belirleyici faktörü Sanayi Devrimi'nin etkisiyle Osmanlı Devleti'nin stratejik ve ekonomik değeri yüksek bölgelerine göz dikmeye başlamışlardır. Kuşkusuz Kıbrıs adası da stratejik konumu nedeniyle sömürgeci güçlerin iştahını kabartan önemli bir noktadır.

İngiltere, Mısır ve Doğu Akdeniz ile XIX. Yüzyılın başlarından itibaren yakından ilgilenmeye başlamıştır. 1869'da Kızıldeniz'i Akdeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı'nın açılması, Doğu Akdeniz'in stratejik önemini daha da artırmıştır. Hindistan başta olmak üzere ünlü "İmparatorluk Yolu"nu güvence altına almak isteyen İngiltere için Kıbrıs hem Kanal'ın güvenliğini sağlamak hem ortaya çıkabilecek tehditleri kısa sürede savuşturmak için adeta doğal bir askeri üs konumundadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkan yeni ve kritik statü, İngiltere için Doğu çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Artan Rus yayılcılığı ve baskısına karşı İngiltere, Doğu Akdeniz'de daha aktif bir politika izlemeye çalışmıştır. İngiliz İmparatorluğu için bu politikanın önemli ayaklarından belki de birincisi Kıbrıs'ı egemenliği altına almak olmuştur².

1878, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı uzun süredir izlediği politikada önemli bir dönüm noktasıdır. 1878'den itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmiştir. İngiltere'nin yeni politikası, gücü tükenmiş Osmanlı Devleti'ni yıkarak bu topraklar üzerinde kendisine bağlı koloniler kurmak ya da doğrudan yerleşmek yönündedir. Ancak İngiltere'nin yeni politikasını hayata geçirmesinin önündeki en büyük engel, Rusya'nın Balkanlar ve Kafkasya'dan başlayarak Doğu Anadolu'da etkin bir güç haline gelmesidir. Bölgedeki Rus yayılcılığı İngiltere için İmparatorluk yolu üzerinde önemli bir tehdit olarak görülmüştür. Bu çerçevede çıkarları birleşen İngiltere ve Avusturya, Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için Rusya'ya baskı yapmışlar, bunda da başarılı olmuşlardır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Berlin Antlaşması bu başarının bir sonucu olup, aynı zamanda İngiltere'nin Kıbrıs'ı alma-

¹ Gül Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2022) s. 314-315.

² Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995) s. 347.

sının anahtarı olmuştur. İngiltere Berlin Antlaşması'nda Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleme sözüne karşılık Kıbrıs'ın kendisine kiralanmasını istemiştir³. Kuşkusuz buradaki kiralamadan kasıt Kıbrıs'ın bir daha dönmek üzere Osmanlı Devleti'nden koparılmasıdır.

İngiltere'nin Kıbrıs'a ilişkin talebine Osmanlı yönetiminin kuşku ile yaklaşması, İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını tehdit boyutuna vardırmasına yol açmıştır. İngiltere, eğer Kıbrıs kendilerine verilmez ise Berlin Kongresi'nin toplanmasına engel olunacağı, kongre toplansa bile bu koşullarda İngiltere'nin Osmanlı Devleti aleyhine çalışacağı ve hatta Kıbrıs'ın işgal edileceği konusunda tehditlerde bulunmuştur. Yapılan tehditler sonuç vermiş ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasına ilişkin antlaşma 4 Haziran 1878'de imzalanmıştır. Böylece Kıbrıs 307 yıllık Osmanlı-Türk egemenliğinden çıkmıştır. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu) bloğunda yer alması sonucunda İngiltere 5 Kasım 1914'te Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır⁴. I. Dünya Savaşı henüz bitmeden, 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir. Söz konusu gelişmelere bağlı olarak, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan 1 Temmuz 1878 tarihli ek anlaşmanın 6. maddesine göre, İngiltere'nin Kıbrıs'ı Türkiye'ye iade etmesi gerekirken olaylar bu yönde gelişmemiştir. Yeni Türk Hükümeti, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'yla Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakını kabul etmek zorunda kalmıştır⁵. 1878 ile başlayan süreç, adada yaşayan özellikle Türk toplumu için günümüze kadar uzayan bir kaotik belirsizlik olarak devam etmektedir.

1914'te Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakı, aslında 1878'den beri süregelen adı konulmamış sömürge yönetiminin resmîyet kazanmasıdır. Bu ilhak, İngiltere'ye Doğu Akdeniz'e egemen olma imkanını sağlamıştır. Ada, Süveyş Kanalı ve dolayısıyla İmparatorluk Yolu'nun güvenliği için çok önemli bir role sahiptir. Buna ek olarak Kıbrıs, Ortadoğu'da İngiltere ve müttefikleri tarafından yapılacak muhtemel operasyonlar için çok önemli bir ikmal merkezidir. 1914'ten itibaren İngiltere'nin Kıbrıs'ta uyguladığı politikalar, adada yaşayan Türk ve Rum nüfusun azalmasına yol açmıştır. Ancak bu azalma Türk nüfus üzerinde daha belirgin olmuştur. Türklere yönelik yürütülen sert politikaların yanında Rumlara karşı daha hoşgörülü bir politika izlenmesi adanın demografik yapısında Türkler aleyhine bozucu etkiler doğurmuştur⁶. İngiltere, sömürgeciliğe başladığı dönemlerden bugüne, işgal ettiği tüm ülkelerde yaptığı gibi, kalıcı sorunlar bırakma geleneğini Kıbrıs'ta da devam ettirmiştir.

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan - 1918'e*, (Ankara: İmge Yayınevi 1989), s. 221-222.

⁴ Akyılmaz, *Siyasi Tarih*, 317, 319.

⁵ Müge Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, Özel Sayı, (2012), s. 1495.

⁶ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2000), s. 19.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından dünya siyaseti ve uluslararası hukuk alanında çok önemli değişiklikler yaşanmıştır. Savaşın etkileri XXI. Yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına geldiğimiz günümüzde bile hala tartışılmaktadır. Savaş uluslararası dengeleri öylesine alt üst etmiştir ki Osmanlı İmparatorluğu, Rus Çarlığı ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu gibi üç yaşlı imparatorluk tarihe karışmıştır. Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı kolonyalist güçlerin sömürgeleri üzerindeki etkinliği zayıflamaya başlamış, birçoğu da bağımsızlık kazanmıştır. Yalnızca Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde birçok devlet kurulmuştur. Bunlarla birlikte I. Dünya Savaşı, Avrupa'da 1648 Westphalia Antlaşmaları ve 1815 Viyana düzenlemeleri ile ortaya çıkan statüyü de alt üst etmiştir. 1776'da İngiltere'den bağımsızlık kazanan Amerika Birleşik Devletleri, ilk kez dünya siyasetinde etkin rol oynayan bir aktöre dönüşmüştür.

Birinci Dünya Savaşı, aynı zamanda adeta "barışa son veren barışların yapıldığı" bir savaş olmuştur. Savaş sonrası parçalanan ülkelerin demografik yapıları ve siyasal, toplumsal, kültürel farklılıkları dikkate alınmadan, yalnızca emperyalist galipelerin çıkarları doğrultusunda çizilen haritalar, günümüze kadar uzanan kronikleşmiş sorunları miras bırakmıştır. Afrika kıtasından Orta Doğu'ya, Uzak Asya'dan Orta ve Güney Amerika'ya kadar birçok bölge günümüzde bu sorunlarla boğuşmaktadır. Kuşkusuz bu sorunlu bölgelerden biri de Kıbrıs'tır.

Bu makalede genel olarak Kıbrıs sorununu ele almaktan öte, 1960 yılında kurulan, adadaki Türk ve Rum toplumlarının birlikte, aynı devlet çatısı altında yaşamasını esas alan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu incelenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken, I. Dünya Savaşı sonrası İngiliz egemenliğindeki Kıbrıs'ın genel durumu, adadaki halkların içinde bulundukları süreç içerisinde karşılıklı tutumları, İngiltere'nin adadaki yönetim tarzı ve ortaya çıkan siyasi ve hukuki sorunlar inceleme konusu olmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Kıbrıs Sorunu'na yönelik çabaları, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna etki eden hukuki ve siyasi gelişmeler, uluslararası hukuk düzenlemeleri ve antlaşmalar değerlendirmeye esas alınmıştır.

1878'den bu yana Kıbrıs sorunu, halen çözülememekle birlikte adanın jeopolitik konumu sebebiyle uluslararası gündemden düşmeyen önemli bir yere sahiptir. Çözumsuzluğu getiren önemli etkenlerden biri ilgili tarafların çok olmasından kaynaklanmaktadır. Ada halkını oluşturan Türkler ve Rumlar, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ile adaya yakınlıkları sebebiyle Akdeniz'in güney kesiminde yer alan ülkeler Kıbrıs Sorunu ile bağlantılı konumdadır⁷. Adanın kesin olarak İngiliz egemenliğinde kaldığı 1914-1960 arası dönemde yaşanan gelişmeler, İngilizlerin dünyanın her bölgesinde uyguladıkları çözumsuzlüğe hizmet eden politikalarını Ada'da da uygula-

⁷ Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", 1487.

maları sonucunda, Kıbrıs sorunu iki toplum arasında yaşanan sorunlar olmaktan çıkmış, uluslararası bir boyut kazanmıştır. 1940 yıllardan başlayarak adadaki kimi Rumların ve Yunanistan destekli silahlı çetelerin Türk toplumuna karşı başlattıkları şiddet uygulamalarının yaşanmasında kanaatimizce İngiltere'nin sözü-nü ettiğimiz politikalarının etkisi büyüktür. Tıpkı Filistin meselesinde olduğu gibi İngiltere, Kıbrıs'ta da yüzyıllardır barış içinde bir arada yaşayan toplumları birbirine düşürecek politikalar uygulamış ve meselenin Birleşmiş Milletler'e taşınmasına neden olarak soruna küresel bir boyut kazandırmıştır.

1914-1960 yılları arasındaki İngiliz egemenliği döneminde adadaki Türk toplumu kendi yaşayış biçimini Osmanlı Devleti'nden devraldığı şekliyle sürdürmeye çalışmıştır. Bu yıllarda Türkler, özel hukuk kapsamına giren şahsın hukuku, aile hukuku, miras hukuku ve vakıflar hukuku gibi alanlarda Şer'i hukuk temelli Osmanlı Hukukunu günlük hayatlarında uygulamaya devam etmişlerdir. Yine sosyolojik olarak Osmanlı yönetim kültürünün devrettiği miras ile başta Rumlar olmak üzere adada yaşayan diğer toplumların haklarına riayet etmeye çalışmışlardır. Kaldı ki eldeki bulgular bu bilgileri doğrular niteliktedir. Adada şiddeti başlatan Türk toplumu olmamıştır.

Adada süregiden şiddet ve kaotik durum karşısında İngiltere, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 73. maddesi kapsamında adadan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır⁸. Ancak İngiltere'nin 1878'den itibaren uyguladığı politikalar Kıbrıs'ın uluslararası bir sorun olarak dünya gündemine oturmasını sağlamıştır. İlerleyen başlıklarda inceleme konumuz olan tarihi gelişmeler, sorunun tarafları olan Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve ada toplumunu oluşturan Türk ve Rumları, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna yönlendirmiştir⁹. Ancak Kıbrıs Cumhuriyeti, Rum toplumunun ve dolayısıyla Yunanistan'ın Enosis hedefine ulaşma hayalinden vazgeçmemesi ve ülke bütünlüğüne zarar veren şiddet eylemleri neticesinde 1963 yılında fiilen ortadan kalkmıştır¹⁰. 1963'ten Türkiye'nin Ada'ya çıkarma yaptığı 1974 "Kıbrıs Barış Harekâtı"na kadar Türk toplumuna karşı uygulanan şiddet olayları katlanarak sürmüştür.

II. TÜRKİYE, İGİLTRE VE YUNANİSTAN'I ADADA TEK DEVLET KURULMASINA YÖNLENDİREN GELİŞMELER

İkinci Dünya savaşının ardından imzalanan 1947 Paris Antlaşmasıyla Balkan Savaşları öncesinde Türk egemenliğinde bulunan On İki Ada ve Meis Yunanistan'a bırakılmıştır. Ancak bu devir yapılırken Yunanistan'ın söz konu-

⁸ İzzettin Doğan, "Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 4, S. 3-4, (1975), s. 168-170. (163-193).

⁹ Yavuz Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, S. 1, (2004), s. 105-106 (101-112).

¹⁰ Ergenekon Savrun/Melih Tınal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, S. 34 (2017), s. 349 (349-371).

su adaları silahlandırmayacağı şartı öngörülmüştür¹¹. Elbette dönemin Türk Hükümeti'nin adalar üzerinde haklı beklentileri olsa da savaş sonrası dönemin konjonktürel yapısı ve henüz filizlenmekte olan "Soğuk Savaş" sürecinin yarattığı ortam Türkiye'nin dış politik tercihlerinde ciddi baskı unsurları olmuştur.

Ege'de bir kısım adaların Yunanistan'a bırakılması, savaş sonrası İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki egemenliğinin farklı bir boyuta taşınmış olması ile de ilgilidir. 1956'da Mısır devlet başkanı General Cemal Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, Ortadoğu'da yaşanan bunalımlara bir yenisini eklemiştir. Nasır'ın kanalı millileştirme kararı, kanal şirketinin ortakları olan İngiltere ve Fransa'yı kızdırmıştır. İngiltere ve Fransa'nın İsrail'in de katılımıyla Mısır'a askeri müdahalede bulunmalarına, BM'de Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin karşı cephe almasıyla, İngiltere ve Fransa ateşkes ilan ederek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Mısır ve dolayısıyla Nasır, kanal üzerindeki egemenliğini böylece garanti altına almıştır. Ancak bu gelişme İngiltere'nin başta Orta Doğu olmak üzere dünya siyasetinde ciddi prestij kaybına neden olduğu gibi etkinliğini de zafiyete uğratmıştır¹².

İngiltere, 1957 Eisenhower Doktrini¹³ ile bölgedeki çıkarlarını Amerika Birleşik Devletleri'ne devretmek zorunda kalmıştır. Artık İngiltere adadaki askeri üsleri ile yetinmek durumunda kalacaktır. İngiltere'nin 1957 yılında aldığı, uluslararası alandaki askeri yükünü azaltmaya gitme yolundaki karar, Kıbrıs'a karşı yaklaşımını da yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir. Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan ve "Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü" (Ethniki Organosis Kypriou Agonisto) ismini taşıyan EOKA'nın eylemlerinin kabul edilebilir düzeyi aşması İngiltere için adadaki egemenliğin sürdürülebilirliğini sorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda İngiltere, tüm adada egemenliğini sürdürebilmek yerine askeri üs olarak kullanabileceği yerlerin egemenliğini yeterli gören bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Bu politikadan hareketle İngiltere, 1958 yılında Kıbrıs'ta yeni ve bağımsız bir devlet kurulması ve Türkiye ile Yunanistan'ın da kuruluş aşamasında söz sahibi olması gerektiği düşüncesini benimsemeye başladı. Self-determinasyon yoluyla Enosis hedefine ulaşamayacağını anlayan Yunanistan ise adada var olan Türklere yönelik saldırgan tavrın devamının Yunanistan'ı Türkiye ile karşı karşıya getirdiğinin farkındaydı. Bunun bir sonucu olarak Türkiye ile savaşmak zorunda kalmaktan çekinmesi nedeniyle adada bağımsız tek bir devlet fikrini kabul etti. İngiltere'nin yeni politikasına karşı Türkiye, adanın bölünerek

¹¹ Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) (2013), s. 101 (101-128); Yaşar Baytal, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Türklerin Ada'daki Durumu ve Rum Tedhiş Faaliyetlerinin Sonuçları", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11, S. 35 (2023), s. 952 (950-974).

¹² Oral Sander, "Siyasi Tarih 1918-1994", (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), s. 270-274; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1 1914-1980*, (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1991), s. 492-501; Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", 105.

¹³ Eisenhower Doktrini için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1 1914-1980*, (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1991), s. 501-504.

iki farklı devlet oluşturulması yönündeki temel düşüncesinden ayrılmak durumunda kaldı. Türkiye için bu politika değişikliğinin nedenleri; İngiltere tarafından sorunun çözümünde paydaş olarak kabul edilmesi, ekonomik olarak ülkenin sıkışık bir süreçten geçiyor oluşu ve Irak yönetiminde yaşanan kriz sonucunda Bağdat Paketi'nin yara alması olarak gösterilmektedir¹⁴.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından, 1955 yılında İngiltere'nin teşvikleriyle Türkiye ve Yunanistan Londra'da bir araya gelerek görüşmelere başlamış ve ortak girişimlerle 1959-1960 antlaşmalarına imza atılmıştır. Bu süreçte imzalanan antlaşmaların tümünün hukuki geçerliliği günümüzde halen önem arz etmektedir. Kıbrıslı Rumların tek başına adayı yönetme hakkının var olup olmadığı, Kıbrıs Barış Harekati'nin meşruluğu, Kıbrıs Türk Federe Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci gibi gelişmelerin hukukiliği ve meşruiyeti 1959-60 Antlaşmaları çerçevesinde değerlendirilmek durumundadır¹⁵.

1959-60 antlaşmalarıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin uluslararası uzlaşıyla kurulmuş devlet şeklinde değerlendirilmesi dikkat çekici bir durumdur. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar Kuruluş, Garanti ve İttifak Antlaşmalarıyla self determinasyon haklarının sınırlandırılmasını kabul etmiş ve iki toplumun ortak söz sahibi olduğu devlet yapısını kurulmasını onaylamışlardır¹⁶.

Normal koşullarda bir halkın self determinasyon hakkının sınırlandırılması, halkın kendi geleceğini tayin hakkına getirilen bir kısıtlama doğurmaktadır. Ancak birbirinden farklı etnik köken ve kültürel olgular taşıyan toplumlarda kendi kaderini tayin hakkının sınırlandırılması, aslında o toplumu oluşturan farklı katmanların haklarını güvence altına alan sonuçlar doğurmaktadır. Bu noktada, adadaki Türk ve Rum halklarının gerek uluslararası etkiler gerek kendi iradelerinin sonucu olarak self determinasyon hakkına getirilen bu sınırlamalar, adada sağlanan barış ortamı sayesinde her toplumun kendi kararlarını daha güvenli bir şekilde alma ve uygulama hakkına sahip olması amaçlanmıştır¹⁷. Günümüzde dünyanın birçok bölgesindeki heterojen yapılar gösteren toplumlarda self determinasyon hakkının kimi zaman uluslararası etkilerle kimi zaman da ülkenin kendi iç dinamikleri çerçevesinde kısıtlandığı bir gerçektir. Özellikle Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya bölgesi bu tür sorunların sıkça yaşandığı bölgelerdir.

¹⁴ Kudret Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009), s. 7-8; Şevki Kıralp, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Etnik Uyuşmazlık ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikası: Anayasa Krizi, Şiddet ve Uluslararası Siyaset (1960-1963)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, S. 37 (Bahar 2023), s. 635 (631-665); Hüseyin Bağcı, "Kıbrıs Sorunu", *Türk Dış Politikası 1919-2008* (ed. Haydar Çakmak) (Ankara: Platin Yayınevi 2008), s. 523 (521-530).

¹⁵ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 5.

¹⁶ Füsün Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51, S. 1 (1996), s. 43-44 (43-51).

¹⁷ Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 45; Sönmezoğlu, "Kıbrıs ve Birleşmiş Milletler", 232.

III. KIBRIS CUMHURİYETİNİ KURAN ANTLAŞMALAR

Kıbrıs Cumhuriyeti bir halk devrimi, bağımsızlık savaşı ya da bağımsız bir devletten ayrılan bir bölgenin yeni bir devlet kurması şeklinde ortaya çıkmış değildir. Kıbrıs, Doğu Akdeniz’de yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti’nin egemenliğinde kalmıştır. 1878’den sonra adı konmamış bir İngiliz sömürgesine dönüşmüş olan Ada, I. Dünya Savaşı başında bir oldu bitti ile tamamen İngiliz egemenliğine geçmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Ada, 1878 yılında Osmanlı egemenliğinden çıkmasından bu yana huzur bulamamış, giderek kronikleşen uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Ada üzerinde yaşayan Türk halkına yönelik olarak diğer ada sakinleri olan Rum halkının Türkleri yok sayma ve adayı Helenleştirme politikalarına hizmet eden şiddet sarmalı, II. Dünya Savaşı sonrasında büyük değişim yaşayan dünya dengeleri içerisinde ilgili devletleri soruna kayıtsız kalmamaya zorlamıştır. Bu gelişmeler içinde ada ile ilgisi olan üç devlet; İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen bir dizi görüşmeler sonucunda ortaya çıkan antlaşmalar, Kıbrıs’ta bağımsız bir devlet kurulmasına giden yolun -deyim yerindeyse- taşlarını döşemiştir.

A. 11 ŞUBAT 1959 ZÜRİH ANTLAŞMASI

Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye Cumhuriyeti dışişleri bakanı Fatin Rüştü ZORLU ile Yunan mevkîdaşı Evangelos Averoff arasında 1958-59 yılları arasında bir takım diplomatik görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler ilk kez 4 Aralık 1958’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na bağlı Siyasi Komite’de İran Tasarısı’nın kabulünün hemen ardından gerçekleştirilmiştir. Yunanistan İran Tasarısı’ndan memnun değildi. Bu memnuniyetsizlik karşılıklı üstü kapalı uzlaşılar sonucunda İran Tasarısı’nın düşürülmesi ve Meksika tasarısının kabulü ile yumuşadı. Söz konusu görüşmelerin ardından, 5-11 Şubat 1959’da iki ülke başbakanları Menderes ve Karamanlis, dışişleri bakanları nezdinde yapılan görüşmeler çerçevesinde alınan kararları İsviçre’de Zürih Antlaşması olarak sonuçlandırmışlardır¹⁸.

Zürih görüşmelerinde üç farklı antlaşmaya imza atılmıştır. Bunlar; yeni kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temel yapısını oluşturan belge, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması’dır. Zürih Antlaşmasının henüz Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmadığı için uygulanabilirliği söz konusu değildi. Zürih görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan metinlerin işlevsellik kazanabilmesi için halen İngiltere’nin ege-

¹⁸ Fahir Armaoğlu, “Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları”, (Ankara: SBF Yayınları, 1963), s. 522; Murat Sarıca/Erdoğan Teziç/Özer Eskiyyurt, “Kıbrıs Sorunu”, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi, 1975), s. 12-13; Sevin Toluner, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk”, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi, 1977) s. 71; Faruk Sönmezoğlu, “Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 38, S. 3-4 (1984), s. 235 (223-255); Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, 1500; Savrun ve Tinal, “Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları, 360.

menliği altında olan Kıbrıs Adası'nın bu statüden çıkması gerekliydi ki bu da ancak Londra Antlaşması'ndan sonra mümkün olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın, İngiltere'nin yetki alanına giren bir konuda bu şekilde antlaşmalar yapması normal koşullarda kabul edilebilir bir uluslararası davranış olarak değerlendirilmemektedir. Ancak İngiltere bu durumu kabullenir gözükmeyle kalmamış, Türkiye ve Yunanistan'ı bu konuda teşvik ederek söz konusu görüşmelerin meşruiyet kazanmasına destek olmuştur. Başka bir dikkat çekici konu ise imzalanan Garanti Antlaşmasının tarafı olan İngiltere'nin, bu antlaşmada imzasının bulunmaması ve İttifak Antlaşması'nın tarafı kabul edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin henüz kurulmamış olmasıydı. Bu eksiklerin giderilmesi için Londra Konferansı beklenmektedir¹⁹.

B. 19 ŞUBAT 1959 LONDRA ANTLAŞMALARI

Zürih'te sadece Türkiye ve Yunanistan'ın yetkililerinin bir araya gelerek antlaşmalara imza attıkları, İngiltere'den bir yetkilinin görüşmelerde yer almaması nedeniyle Zürih Antlaşmalarının hukuki geçerliliği hususunda soru işaretlerinin bulunduğu belirtilmişti. Londra'daki görüşmeler biraz da bu eksikliklerin giderilmesi için yapıyordu. İki bakan arasındaki görüşmeler 16-18 Aralık 1958 tarihleri arasında, Paris'teki NATO Bakanlar Konseyi toplantısında da sürdü. Görüşmeler devam ederken Zorlu ve Averoff İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'la da görüşerek, süreç hakkında gelinen noktaya ilişkin olarak kendisini bilgilendirdiler. Türkiye ve Yunanistan arasında gizli olarak yürütülen bu görüşmeler, 1959'un ocak ayı ortalarına kadar sürdürüldü. Görüşmeler iki ülkenin dışişleri bakanları nezdinde 17-21 Ocak 1959 tarihleri Paris'te devam etti. Türk ve Yunan başbakanları süregiden tüm bu görüşmelerin sonucunda ortaya çıkan metinlere son halini vermek amacıyla 5-11 Şubat 1959 tarihleri arasında Zürih'te bir araya geldiler. Sonuç itibarıyla Karamanlis ve Menderes, 11 Şubat 1959'da Kıbrıs'ın yakın geleceğini tayin edecek üç antlaşma ve bir de centilmenler antlaşmasını kabul edip parafladılar. Paraflanan Antlaşmalar şunlardır²⁰:

1. Kurulacak yeni devletin temel kuruluş esaslarını içeren ve 27 maddeden oluşan "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı" başlıklı adli belge,
2. İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında yapılması öngörülen bir "Garanti Antlaşması" metni,
3. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında kurulması öngörülen "İttifak Antlaşması" metni.

Antlaşmaların imzalandığı gün Türk ve Yunan dış işleri bakanları Zorlu ve Averoff Londra'ya gittiler. Zorlu ve Averoff, Londra'da 17-19 Şubat 1959'da toplanan konferansta, üzerinde anlaşılmış olan metinlere ilişkin olarak İngiltere ve

¹⁹ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 9-10; Baytal, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", 954.

²⁰ Uçarol, 748; Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 9.

Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplum temsilcilerini bilgilendirdiler. Üzerinde uzlaşmış bu üç antlaşma, ilave bazı başka belgelerle 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşması'yla aynen kabul edildi²¹.

Londra Antlaşmaları ile kabul edilen belgelerin ayrıntısına girmek konumuz bakımından yararlı olacaktır. Bu nedenle söz konusu belgeler ayrı başlıklar halinde incelenmeye çalışılmıştır.

1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı ile İlgili Belge

Londra'da imzalanan belgelerden biri Zürih'te antlaşmaya varılan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temele Yapısı ile ilgili belgeydi²². Belge, kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yönetim şeklinin başkanlık sistemi olacağını ve cumhurbaşkanının Rumlardan, cumhurbaşkanı yardımcısının ise Türklerden seçileceğini hükme bağlıyordu²³. Yine söz konusu belge, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yasama, yürütme ve yargı organları ile resmi dili, bayrağı, belediye sistemi, kamu hizmetlerinin Türk ve Rum halkları arasındaki paylaşımı gibi ülkenin kurumsal yapısıyla ilgili düzenlemeleri içeriyordu. Ayrıca Antlaşma'nın 27. maddesinde bu antlaşmanın Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddelerini oluşturacağı hükmü yer alıyordu²⁴.

2. Garanti Antlaşması

Zürih'te görüşülen diğer belge ise Türk ve Yunan yetkilileri tarafından imzalanmış olan Garanti Antlaşmasıydı. Bu antlaşma; Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın, kurulacak olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız ve üniter yapısını koruyarak, hukuki varlığının devam ettirilmesinin üç ülke için de ortak çıkar ve hedef olarak belirlemektedir. Antlaşma kapsamında "garantör" olarak nitelenen Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ülke bütünlüğü, bağımsızlığı ve anayasasının devamı hususunda yükümlülük altına girmektedir²⁵. Garanti antlaşmasında dikkat çekici ve uluslararası hukuk açısından tartışmalara sebep olan unsur Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik de birtakım yükümlülükler içermesidir. Başka devletlerin bir araya gelerek bağımsız bir başka devlete yükümlülükler içeren antlaşmalara imza atıp atamayacağı bu tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Antlaşmanın Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yüklediği yükümlülükler; bağımsızlık, ülke bütünlüğü ve güvenliği ile oluşturulacak anayasayı tehlikeye sokacak işlem ve eylemlerden uzak durmak ve bu amaca hizmet eden başka bir dev-

²¹ Özersay, *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*, 9; Savrun ve Tinal, "Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları", 361.

²² Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", 106.

²³ Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", 1502.

²⁴ Özersay, *"Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme"*, 12-13.

²⁵ Toluner, "Kıbrıs Uyuşmazlığı", 78; Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", 1506; Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 533.

letle hiçbir siyasi-ekonomik iş birliğine dahil olmamaktı²⁶. Garanti Antlaşmasıyla ilgili tartışılan diğer bir konu ise antlaşmanın 3. maddesinde yer alan ve garantör devletlere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütünlük, güvenlik ve anayasal güvenliğini tehlikeye sokacak bir durum ortaya çıktığında öncelikle diğer garantörlerle birlikte hareket etmeyi deneyip mümkün olmuyorsa tek başına harekete geçme yetki ve yükümlüğü getiren düzenlemeydi²⁷. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının başka ülkeler tarafından garanti edilmesi, tarihte ilk kez rastlanılan bir durum değildir. Örneğin 1919 St. Germain ve 1922 Cenevre antlaşmaları Avusturya'nın bağımsızlığını garanti etmektedir²⁸.

Garanti Antlaşması kendine özgü özelliklere sahip bir antlaşma olarak uluslararası hukuk tarihine etkiler bırakmış bir antlaşmadır. Bu özellikler; Antlaşma'nın objektif statü oluşturması ve süreklilik arz eden bir yapı oluşturmasıdır²⁹:

- *Objektif statü oluşturması:*

Konunun antlaşmalar hukukunun temel kurallarından biri olan *pacta tertiis nec procunt* kuralı çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. *Pacta tertiis nec procunt*; bir antlaşmanın ona taraf olmayan ülkeler için herhangi bir hak ve yükümlülük oluşturmayacağı kuralıdır. Kuralın temelinde, devletlerin bağımsızlık ve egemen eşitliği bulunmaktadır. Pacta tertiis kuralı, 1969 Viyana Konvansiyonu'nun 34. maddesinde “*Bir antlaşma, rızası olmadan üçüncü bir Devlet için ne hak ne de yükümlülük yaratır.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Kıbrıs Antlaşmalarının, henüz var olmayan Kıbrıs Cumhuriyeti üzerinde hak ve yükümlülük doğuruyor oluşu, antlaşmaların hukuki geçerliliği hususunda en yoğun eleştirilerin gerçekleştiği kısımlardan biridir. Ancak *pacta tertiis* kuralının uluslararası hukukta kabul edilen birtakım istisnaları bulunmaktadır. 1969 Viyana Konvansiyonu da bu istisnalara 35, 36 ve 38. maddelerinde yer vermiştir. Üçüncü devletler için yükümlülük doğuracak nitelikte antlaşma yapamamanın istisnasını düzenleyen 1969 Konvansiyonu madde 5'te; bu istisnayı antlaşmayı imzalayan taraf devletlerin açıkça irade etmiş olmalarına ve üçüncü devletin getirilen yükümlülüğü yazılı beyanla kabul etmesine bağlamıştır. Konvansiyonu'nun 36. maddesinde ise üçüncü ülkeye hak doğuracak şekilde antlaşma yapabilmek, taraf devletlerin bu yöndeki iradesine ve üçüncü devletin rızasına bağlanmıştır. Ancak üçüncü ülke adına hak doğurma konusunda antlaşmaya taraf olmayan ülkenin yazılı beyanı aranmamış sadece rıza göstermesinin yeterli olacağı öngörülmüştür. 1969 Viyana Konvansiyonunun 38. maddesi, iki veya çok taraflı bir antlaşmanın içerdiği bir kuralın sonradan uluslararası bir teamüle dönmesi halinde artık tüm ülkeler için bağlayıcı hale gelmesi önünde bir engel bulunmadığının

²⁶ Arsava, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, 44.

²⁷ Özersay, *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*, 15-16; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 533.

²⁸ Arsava, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, 46.

²⁹ Özersay, *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*, 16-17.

altı çizilmektedir. Bu haliyle 1969 Konvansiyonun 38. Maddesi, 34. Maddede yer alan *pacta tertiis*³⁰ kuralının doğal ve beklenen bir istisnasına yer vermektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran antlaşmaların, antlaşmalara taraf olmayan diğer ülkelerin de saygı göstermek zorunda olduğu *erga omnes*³¹ etkiye sahip antlaşmalar olduğu kabul edilmektedir. Bu durum antlaşmaların tarafları olan devletlerin iradelerinden ve sonradan kurulan devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kendisine yüklenen hak ve yükümlülükleri kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Garanti Antlaşması ile güvence altına alınan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bütünlüğü, bağımsızlığı ve hukuki devamlılığına yönelik üçüncü ülkeler tarafından gelecek olası saldırılar da garanti antlaşmasının yüklediği müdahale yetkisine dahil olmaktadır. Diğer devletlerin kurulan bu yeni devlete ve kurucu antlaşmalara karşı çıkmaması, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletlere kabul edilmiş olması ve diğer devletler tarafından tanınmış olması; Garanti Antlaşmasını taraf olmayan devletler açısından Garanti Antlaşması’nı yapılageliş kuralı haline getirmiştir³².

- *Süreklilik arz eden bir antlaşma olması*

Garanti antlaşması belirli bir süre için imzalanmış veya antlaşmaya dahil edilen birtakım şartların gerçekleşmesi ile son bulması kabul edilmiş olmadığından süreklilik arz etmektedir. Bunun yanında antlaşma metni herhangi bir fesih hükmü içermemektedir. Diğer tüm uluslararası antlaşmalarda olduğu gibi tarafların ortak kabulüyle Garanti Antlaşması’na son verilmesi ve taraflara fesih hakkı tanıyan objektif koşulların ortaya çıkacağı durumlar ayrık tutulduğu takdirde taraf iradeleri Garanti Antlaşması’nın sürekli olması yönündedir³³.

1969 Viyana Konvansiyonu’nun 56. maddesinde, sona ermeyle ilgili hüküm barındırmayan antlaşmaların bazı haller saklı kalmak kaydıyla çekilmeye tabi olmadıkları hüküm altına alınmıştır. Sona erme, fesih veya çekilmeyle ilgili hüküm barındırmamakla birlikte; tarafların çekilme niyetlerinin tespit edilebildiği durumlar ile antlaşma, fesih ve antlaşmanın niteliği gereği çekilme hakkı barındırdığı durumlar 1969 Viyana Konvansiyonu’nun 56. maddesinin birinci fıkrasının istisnasını oluşturmaktadır. Kıbrıs Antlaşmalarını ve konu özelinde de Garanti Antlaşması’nı imzalayan devletlerin fesih veya çekilme yönünde iradelerine rastlanmamaktadır. Ayrıca yeni bir devlet kuran antlaşmanın doğası gereği devam-

³⁰ Bir uluslararası hukuk ilkesi olarak “*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*”, bir devlete taraf olmadığı antlaşmalardan doğan yükümlülüklerin isnat edilememesidir. Ayşe Füsun Arsava, “Uluslararası Hukuk ve BM Teşkilatındaki Değişimler”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 5, S. 115 (2015), s. 116 (115-130).

³¹ Uluslararası hukukta “*erga omnes*” kuralı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Başlar, “Uluslararası Hukukta “*Erga Omnes*” Kavramı”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 22, S. 2 (2002), s. 75-108.

³² Özersay, “*Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*”, 20.

³³ Özersay, “*Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*”, 20.

lılık iradesiyle imzalandığı meydandır. Ancak tarafların ortak irade beyanlarıyla, antlaşmaları sona erdirmeleri de olağan haklarıdır³⁴.

3. İttifak Antlaşması

Londra konferansında imzalanan antlaşmalardan bir diğeri de İttifak Antlaşması'dır. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan bu antlaşmaya İngiltere taraf olmamıştır. Antlaşma Ada'da barışın korunması ve tarafların güvenliğinin sağlanması yanında, kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve ülke bütünlüğünün korunması hususlarını kapsayan iş birliğini hedeflemektedir.

İttifak Antlaşması'na göre;

1. Taraflar ortak savunmaları için iş birliği yapacaklardır. Bu iş birliği taraflara savunma dolayısıyla ortaya çıkabilecek sorunlarda birbirlerine danışma yükümlülüğü getirir.
2. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına veya toprak bütünlüğüne karşı doğrudan veya dolaylı yönetilen herhangi bir saldırı karşısında tarafların birlikte karşı koyma yükümlülüğü altındadır.
3. Antlaşma, amaçların belirtildiği ilk maddeyi takiben bu amaçlara ulaşılmasına yönelik Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan askerlerinden oluşan üçlü karargâh kurulması ve kurulacak karargâhın niteliklerini belirlemektedir. Buna göre Yunanistan 950 kişilik, Türkiye 650 kişilik askeri personeli üçlü karargâh çerçevesinde adada bulunduracaktır. Bu askeri personelin esas görevi kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ordusunun eğitimidir. Üçlü karargâhın yönetimi sırayla Türk, Yunan ve Kıbrıslı bir generalin, her yıl değişmesi suretiyle sağlanacaktır³⁵.

İttifak antlaşmasında tıpkı Garanti Antlaşmasında olduğu gibi sona erme, fesih veya çekilmeyle ilgili bir düzenlemeye gidilmiş değildir. Dolayısıyla garanti antlaşmasının sürekliliği ile ilgili yaptığımız açıklamalar İttifak Antlaşması için de geçerliliğini korumaktadır. Buna ek olarak Temel Yapı Belgesi'nin 21. maddesi doğrultusunda İttifak Antlaşması, yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 181. maddesi ile anayasa hükmü haline getirilmiştir³⁶. Bu yönüyle Kıbrıs Cumhuriyeti açısından İttifak Antlaşması, kendi anayasasına bağlı kalma

³⁴ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 21.

³⁵ İbrahim Hali Tanık/Nurhan Kılavuz, "İngiliz İdaresinden Sonra Adada Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ve 1960-1963 Arası Gelişmeler", *Ekev Akademi Dergisi*, 15, S. 46 (2011), s. 304 (301-314); Arsa-va, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 47; Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", 1507-1508.

³⁶ Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası 181. Madde: "Suretleri Ek I ve II olarak bu Anayasaya eklenmiş bulunan Cumhuriyetin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve Anayasasını teminat altına alan ve Cumhuriyet, Yunanistan krallığı, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Krallığı arasında akdedilen Antlaşma ve Cumhuriyet, Yunanistan Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında akdedilen Askerî İttifak Antlaşması Anayasa hükmünü haizdirler."

yükümlülüğü ile de perçinlenerek, bir devletin ittifak antlaşmalarından ayrılabilceği ile ilgili olan genel kuraldan ayrılmış olmaktadır³⁷.

Londra Konferansında imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı ile İlgili Belge, Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması, takip eden süreçte Lefkoşa'da imzalanacak nihai antlaşmalar öncesi hazırlık metinleri olarak nitelendirilebilir. Kıbrıs Cumhuriyeti, Londra görüşmeleri sırasında henüz kurulmamış olduğundan hukuksal açıdan burada imzalanan metinlerin sonuç antlaşmalarına dönüşmesine engel teşkil ediyordu³⁸.

4. Lefkoşa Antlaşmaları

Zürih ve Londra'da gerçekleşen hazırlıklar sonrasında 16.08.1960 tarihinde Lefkoşa'da imzalanan toplam 17 farklı antlaşma ile Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran nihai metinlere ulaşılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos'ta resmen kurulmuş ve Lefkoşa Antlaşmalarına Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin yanında egemen ve eşit olarak imza atmıştır³⁹.

Lefkoşa Antlaşmalarının, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin katılımıyla imzalanmasının yanında Londra ve Zürich antlaşmalarına getirdiği yenilik Kurucu Antlaşma adı altında yeni bir düzenleme içermesidir. Kurucu Antlaşma Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, İngiltere'ye ait üç bölgeleri haricindeki topraklarını belirlemesi açısından önemli bir belgedir. Ayrıca antlaşma taraf ülkelere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlama noktasında birlikte çalışma yükümlülüğü getirmektedir⁴⁰.

IV. KIBRIS CUMHURİYETİ ANAYASASI

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası uluslararası birtakım antlaşmaların sonucunda meydana gelmesinden dolayı önemli bir yapıya sahiptir⁴¹. Anayasanın özellikle temel hükümlerine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük eden devletlerin imzaladığı antlaşmalar şekil vermiştir. Bununla birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti uluslararası antlaşmalar yoluyla kurulan tarihteki tek örnek değildir⁴². Anayasa'nın 182/1'de yer alan “*Bu Anayasanın, 11 Şubat, 1959 tarihli Zurich Antlaşmasından ithal edilmiş bulunan ve Ek III'ünde gösterilen maddeleri veya maddelerin kısımları, bu Anayasanın Temel Maddeleri olup hiçbir suretle gerek değiştirme gerek ilave veya gerekse kaldırma suretile tadil edilemezler.*” ifadeleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

³⁷ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 25.

³⁸ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 29.

³⁹ Yasin Aydoğdu, “Kolejyal Yürütme Uygulamaları 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti ve Uruguay Örneği”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4, Sy.93 (2014), s. 97 (93-113).

⁴⁰ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 32.

⁴¹ Baytal, “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu”, 955.

⁴² Yunanistan, Belçika, Sırbistan, Bulgaristan, Vietnam ve Endonezya da uluslararası antlaşma yöntemiyle kurulmuştur.

Görüldüğü üzere Zürih Antlaşmalarından itibaren Anayasa'nın temel maddeleri olarak belirlenen hükümlere ayrıca hiçbir şekilde değiştirilmez denilerek ayrıcalıklı bir konum tanınmıştır. Buna ilave olarak Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan Garanti Antlaşması ile anayasanın temel maddelerine uluslararası ölçekte bir güvence getirilmiştir. Bu durum Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasının değiştirilmesi prosedürünü, sadece kendi iç meselesi olmaktan çıkarmış ayrıca kendisi dışındaki devletlerin yapacağı uluslararası antlaşmalara da ihtiyaç duyar hale getirmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti, kendi iç hukuk düzeninde değişikliğe gidebilmesi farklı devletlerin kararına bağlı olduğu için *yetkileri kısıtlı devlet* olarak vasıflandırılmaktadır. Anayasanın temel hükümlerini sadece kendi iradesiyle değiştirememektedir. Ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti, Garanti Antlaşması'nın getirdiği hüküm nedeniyle başka bir devletle siyasi ve ekonomik birliğe girmesi yasaklanmıştır. Bunun yanında Temel Yapı ile ilgili belgeyle getirilen düzenlemeyle antlaşmanın türü ve içeriği fark etmeksizin garantör devletler olan Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a karşı en çok gözetilen unsur sorumluluğu altına girmiştir⁴³. Dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yetkilerindeki kısıtlılık sadece iç hukukuyla sınırlı kalmamış dış ilişkilerinde de yetki sınırlandırmasına gidilmiştir⁴⁴.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın önemli bir diğer özelliği ise iki toplum temeli üzerine oturtulmuş olmasıdır⁴⁵. Anayasa, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde yaşayan halkları Kıbrıs ve Rum toplumu olarak ikiye ayırmakta ve adada yaşayan herkesi bu iki gruptan birine dahil olmayı zorunlu kılmaktadır. Aslında Kıbrıs Cumhuriyeti ve bu devletin anayasası ile Türk ve Rum topluluklarının birbirine eşit ve dayanışma içinde ve her bir toplumun diğer toplumun haklarına saygı göstererek barış içinde yaşamaları amaçlanmıştır. Bu amaca matuf olarak devletin erklerini düzenleyen anayasa hükümlerine de iki toplumun ortak yaşamını devam ettirmesine yönelik düzenlemelerin getirildiği görülmektedir. Türk ve Rum toplumlarının self determinasyon haklarında kısıtlamalar getiren bu düzenlemeler ayrıca garantör devlet konumundaki Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın çıkarlarını ortak paydada birleştirmektedir⁴⁶.

⁴³ Kıralp, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Etnik Uyuşmazlık", 641. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı ile belgenin 23. maddesi: "*Kıbrıs Cumhuriyeti; İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye, niteliği ne olursa olsun, her türlü anlaşmalar için, en ziyada müsaadeye mazhar ülke koşulu tanıyacaktır.*"

⁴⁴ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 36-37.

⁴⁵ Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın iki toplumu tanımlayan 2. maddesi: "(1) *Elen Cemaati, Elen aslından ve ana dili Elence olan veya Yunan kültür ananelerini paylaşan veya Elen-Ortodoks Kilisesine mensup bulunan bütün Cumhuriyet vatandaşlarını içine alır. (2) Türk Cemaati, Türk aslından ve ana dili Türkçe olan veya Türk kültür ananelerini paylaşan veya Müslüman olan bütün Cumhuriyet vatandaşlarını içine alır.*"

⁴⁶ Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 47; Sönmezoğlu, "Kıbrıs ve Birleşmiş Milletler", 232.

Yasama, yürütme ve yargı alanında getirilen çeşitli düzenlemelerle iki toplum temelinde kurulan devletin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Anayasa'nın 46. maddesine göre Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yürütme yetkisi Rum Cumhurbaşkanı ve Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na aittir⁴⁷. Yürütme konusundaki yetkilerin hangilerinin ortak hangilerinin Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından tek başına kullanılacağı da ayrıca anayasal düzenleme altında belirlenmiştir. Yedi adet Rum, üç adet Türk'ten oluşacak bakanlar kurulu Cumhurbaşkanı ve Yardımcısına yürütmede eşlik edecektir⁴⁸.

Yasama fonksiyonu ise temsilciler meclisi ve cemaat meclisleri tarafından yerine getirilecektir. Esasen yasama, temsilciler meclisinin elindedir. Cemaat meclislerine verilen yetkiler, temsilciler meclisinin yetkilerinin kapsamının dışında kalan konulardır. Temsilciler meclisi on beşi Türk, otuz beşi Rum olmak üzere toplam elli kişiden oluşmaktadır. Her iki topluluk da kendi temsilcilerini kendi aralarında yapacağı seçimlerle iş başına getirecektir⁴⁹. Anayasa değişikliğini içeren bir kanun çıkarılması için her iki toplumu takip eden temsilcilerin kendi içlerinde üçte ikilik çoğunluğu yakalaması gerekmektedir⁵⁰. Bu düzenleme ile amaçlanan her iki toplumun kendi içinde demokratik süreci işletebilmesi ve özerkliklerinin korunmasıdır.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın yasama yetkisini verdiği Cemaat Meclisleri de yasama ile ilgili önemli görevler üstlenmektedir. Cemaat Meclislerinin yasama yetkileri incelendiğinde kendi cemaatlerinin dini, kültürel ve eğitim-öğretim alanlarıyla ilgili yetki sahibi olduğu görülmektedir⁵¹. Bunun yanında Türkiye ve Yunanistan da kendi ırkdaşları olan ada toplumuna dini, kültürel ve eğitim-öğretim alanlarında mali yardımda bulunabilecektir⁵². Toplum meclislerinin hazırladığı kanun teklifleri kendi cemaatlerine mensup olan Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı tarafından sadece 15 günlüğüne yeniden ele alınmak üzere iade edilebilmekte ancak Cemaat Meclisleri aldıkları kararları yeniden sunmaları halinde kabul etmek zorunda kalmaktadırlar⁵³.

İkili Toplum anlayışının yargı mercilerinde de etkilerini görmek mümkündür. Anayasa Mahkemesi'nin yapısını belirleyen Anayasa'nın 153. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "*İki Elen hâkimden, bir Türk hâkimden ve bir tarafsız hâkimden mürekkep bir Yüksek Adalet Mahkemesi kurulmuştur. Tarafsız hâkim*

⁴⁷ Aydoğdu, "Kolejyal Yürütme Uygulamaları", 98-99.

⁴⁸ Kılavuz ve Tanık, "İngiliz İdaresinden Sonra", 304.

⁴⁹ Aydoğdu, "Kolejyal Yürütme Uygulamaları", 101.

⁵⁰ Temsilciler Meclisi hakkındaki anayasal düzenlemeler için bkz. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası 61-85. maddeleri.

⁵¹ Arsava, "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 49.

⁵² Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", 107.

⁵³ Cemaat Meclisi hakkındaki anayasal düzenlemeler için bkz. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası 86-111. maddeleri.

Mahkemenin Reysidir ve iki reye sahiptir” ifadeleri, İki Cemaat üzerine kurulan sistemi açıkça göstermektedir. Bu durumu destekler nitelikte, Cemaat Meclislerinin yetki alanına giren konularla sınırlı olmak üzere cemaat mahkemeleri kurulmuştur. Ancak cemaat mahkemelerinin konusu dışında kalan konularda Yüksek Adalet Mahkemesi ve alt mahkemeler yetkilidir⁵⁴.

V. KIBRIS CUMHURİYETİNİ KURAN ANTLAŞMALARA YÖNELİK GEÇERSİZLİK VE SONA ERME İDDİALARI

Yukarıda belirtildiği gibi Kıbrıs'ta bağımsız bir devletin kurulması ya da adada istikrarın sağlanması yolunda birçok uluslararası belge akdedilmiştir. Söz konusu belgelere ilişkin kimi zaman hukuki gerekçelerle kimi zaman siyasi nedenlerle birçok itiraz yükselmiştir. Bu itiraz ve iddialar Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların ya geçersizliğini ya da sona erdiğini ileri süren çıkışlardır. Günümüzde Kıbrıs sorununun halen devam ediyor olması, Türkiye'nin Ada'ya 1974 yılında yaptığı askerî harekât ile ortaya çıkan ve biri tanınmamakla birlikte iki devletin varlığı, bu iddia ve itirazların her platforma dile getirilmesi sonucunu doğurmuştur.

A. 1969 VIYANA ANTLAŞMALAR HUKUKU SÖZLEŞMESİ'NİN UYGULANABİLİRLİĞİ KONUSU

Öncelikle 1969 Viyana Sözleşmesi'nin, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalarda uygulanıp uygulanamayacağının belirlenmesi gerekmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Antlaşmaların tarafları farklı tarihlerde 1969 Viyana Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Türkiye ise bu sözleşmeye taraf değildir. Viyana Konvansiyonu'nun 34. maddesinde belirtildiği üzere rıza olmaksızın, taraf olmayan üçüncü ülke için konvansiyon hak veya yükümlülük oluşturmamaktadır. Bahsi geçen 34. madde ve *pacta tertiis* kuralı ile Viyana Konvansiyonu'nun Türkiye için uygulanabilirliği tartışmalı hale gelmektedir. 1963 yılında fiilen ortadan kalkmış olmasına rağmen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, uluslararası toplumun kabulü ve Rum Hükümeti tarafından temsil edilmesiyle hukuki geçerliliğinin devam ettiği iddia edilmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalarda kabul edilen iki toplumlu yapıya aykırı şekilde yalnızca Rum Hükümeti tarafından temsil edilmesinin, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın değiştirilemez temel maddelerine aykırı

⁵⁴ Turgut Turhan, Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57, S. 2 (2008), s. 270 (253-288). Yüksek Mahkeme ve alt mahkemelerinin yetkilerinin belirlendiği Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 152. maddesi: “1. IX'uncu Kısım gereğince Yüksek Anayasa Mahkemesi ve bu maddenin 2'nci fıkrası gereğince bir cemaat kanununda gösterilen mahkemeler tarafından kullanılan dışında kazaî kuvvet, bir Yüksek Adalet Mahkemesi ve bu Anayasa hükümlerine tabi olarak ve onlar gereğince yapılan bir kanunla gösterilen alt mahkemeler tarafından kullanılır. 2. 87'nci madde gereğince Cemaat Meclislerine ayrılan ahvali şahsiye ve dinî konular ile ilgili hukuk davaları hususunda kazaî kuvvet, bu Anayasa hükümleri gereğince yapılan bir cemaat kanununda gösterilen mahkemeler tarafından kullanılır.”

olduğunu savunan görüşe göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Viyana Konvansiyonuna katılması geçersizdir. Dolayısıyla bu görüş kabul edilecek olursa Viyana Konvansiyonu yalnızca İngiltere ve Yunanistan arasındaki antlaşmalara uygulanabilecektir⁵⁵.

Viyana Konvansiyonu'nun uygulanabilirliği ile ilgili diğer konu olan ve Viyana Konvansiyonu'nun 4. maddesinde yerini bulan geriye yürümezlik kuralı "... *bu Sözleşme sadece Devletler tarafından bu Sözleşmenin kendileri bakımından yürürlüğe girmesinden sonra akdedilen antlaşmalara uygulanır.*" ifadeleriyle hüküm altına alınmıştır. Viyana Konvansiyonu'nun sadece çok taraflı bir antlaşma olarak değerlendirildiğinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalara uygulanması, Viyana Konvansiyonuna taraf olan İngiltere ve Yunanistan arasındaki uyumsuzluklar için dahi mümkün görünmemektedir⁵⁶.

Ancak Viyana Konvansiyonu'nun mevcut durumdaki yapılageliş kurallarının metne dökülmüş hali olduğu göz önüne alındığında; konvansiyon uluslararası yapılageliş kurallarının kodifikasyonu olduğu ölçüde incelemeye konu antlaşmalar için değerlendirilebilecektir. Uluslararası Adalet Divanı konuya aynı yönde yaklaşım göstererek, Viyana Konvansiyonu'nun uluslararası yapılageliş kurallarının kodifikasyonu olması nedeniyle yürürlük tarihi olan 27.01.1980 tarihinden önceki olaylara da uygulamaktadır⁵⁷. Sonuç olarak Viyana Konvansiyonu'nun içerdiği kurallar uluslararası yapılageliş kurallarına dönüştüğü oranda Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların tarafları açısından da bağlayıcı olacaktır⁵⁸.

B. ANTLAŞMALARIN YAPILIŞ AŞAMASINA YÖNELİK İDDİALAR

1. Temsilciye Baskı Yapıldığı İddiası

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kuran Antlaşmalara yönelik geçersizlik iddialarından bir tanesini ada topluluklarından Rumların görüşmelere gönderdiği temsilci üzerinde baskı yapıldığı iddiası oluşturmaktadır. Viyana Konvansiyonunun 51. maddesinde yer alan *bir devlet temsilcisinin icbar edilmesi*⁵⁹ başlığını taşıyan kurala göre yapılacak olan antlaşmanın görüşmeleri sırasında taraf devletlerden birinin temsilcisine yönelik hakaret ve tehdit yoluyla zorla antlaşmaya bağlanma iradesi göstermeye zorlanması durumunda, zorlanan temsilcinin beyanları hukuken geçersiz olacaktır. Ancak Viyana Konvansiyonu'nun 45. maddesinde ifade edildiği üzere; temsilcisinin zorlamaya tabi tutulduğunu iddia eden devlet, davranışlarıyla

⁵⁵ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 52.

⁵⁶ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 58.

⁵⁷ Örneğin, Uluslararası Adalet Divanı 1971 Namibya ve Uluslararası Adalet Divanı 1999 Kasikili/Sedudu Davaları.

⁵⁸ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 64.

⁵⁹ Viyana Konvansiyonu 51. madde: "*Bir Devletin temsilcisine karşı yöneltilen hareket veya tehditler ile icbar edilerek sağlanan Devletin bir antlaşma ile bağlanma rızasının açıklanmasının herhangisi bir hukuki etkisi olmayacaktır.*"

açıkça antlaşmaya yönelik uygulama iradesini ortaya koyarsa veya davranışlarına göre devletin zımnen antlaşmaya rıza gösterdiği anlaşılıyorsa, artık temsilcisine baskı gösterildiği iddiası ile hükümsüzlük savında bulunamayacaktır. Bu kural Viyana Konvansiyonu öncesinde de yapılageliş kuralı olarak kabul edildiğinden, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalar açısından bu yönde dile getirilen iddiaların değerlendirilmesinde Viyana Konvansiyonu'nun konuyla ilgili düzenlemelerinden yararlanılabilecektir. Antlaşma imzalanması öncesinde taraf devlet temsilcisine yönelik zorlamanın, Viyana Konvansiyonu öncesinde de uluslararası hukuk öğretisinde hukuki geçersizlik sebebi olarak kabul edildiği bilinmektedir. Sözü edilen baskıyı, devlete karşı güç kullanmaktan ayrılan yönü tehdit ve eylemlerin yöneldiği konumdan kaynaklanmaktadır. Yapılan tehditler devlete yönelikse bu sefer devlete karşı güç kullanma kuralları devreye girecektir. Ancak yapılan tehdit ve hakaretlerin temsilcinin şahsına veya yakınlarına yönelikse temsilcisinin icbar edilmesinden bahsedilecektir⁶⁰.

Rum Toplumu'nun temsilcisi olarak görüşmeye katılan Makarios, 1963 yılında yaptığı açıklamada Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın bazı maddeleri ile ilgili itirazlarının olduğunu ancak kendisini zorunlu hissettiği için antlaşmayı istemeyerek imzaladığını beyan etmiştir⁶¹. Ancak Makarios'un bahsettiği baskıların neler olduğu hiçbir zaman açıkça ifade edilememiştir. Bunun yanında Rum toplumu tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların imzalanmasını takip eden açıklamalarda da yapıldığı iddia edilen baskılardan bahsedilmemiştir. Bir tarafın getirdiği değişiklik tekliflerinin diğer taraflarca kabul edilmemesi, tek başına temsilciye baskı yapıldığı iddiasını doğrulamakta yetersiz kalacaktır. Ayrıca söz konusu baskılara yönelik söylemler iddiadan öteye geçememiş, bu konuda Rum Toplumu tarafından herhangi bir başvuruda bulunulmamıştır. Bu sebeple temsilciye uygulanan cebir iddiaları Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların geçerliliğini etkileyecek bir konumda bulunmamaktadır⁶².

2. Devlete Baskı Yapıldığı İddiası

Bir diğer geçersizlik iddiası da Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kuran antlaşmaların bir tek temsilciye değil tümüyle ada toplumlarına yapılan baskı sonucunda imzalandığı yönündedir. Söz konusu iddia Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından dört yıl sonra başlamak üzere kimi Rum yazarlar tarafından dile getirilmiştir. *Eşit olmayan antlaşma* terimiyle ifade edilen hukuki geçersizlik sebebinin birden farklı ortaya çıkış şekli olabilmektedir⁶³.

⁶⁰ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 69-71.

⁶¹ Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", 1510.

⁶² Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", 1510.

⁶³ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 92.

Bunlardan ilki bir devlete karşı kuvvet kullanmak veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak suretiyle devletin bir antlaşmaya taraf olmaya mecbur edilmesidir. Viyana Konvansiyonu'nun 52. maddesinde ele alınan bu geçersizlik sebebinde, uluslararası hukukun ilkelerini ihlal eder boyutta kuvvet kullanma tehdidi veya fiilen kuvvet kullanmanın gerçekleşmesi bir devletin icbar edilmesi olarak tanımlanmıştır. Devletin icbar edilerek antlaşmaya katılmasının sağlanmasının batıl olması tıpkı temsilciye uygulanan baskıda olduğu gibi Viyana Konvansiyonu öncesinde de var olan yapılageliş kuralıdır. Ancak temsilciye yapılan baskıya nazaran daha sonraki yıllarda uluslararası kural olarak kabul edilmeye başlamıştır. Öğretide savaşta yenilen tarafın, galip devlet tarafından baskı altında tutuluyor oluşu bu kuralın istisnasını oluşturduğu ifade edilmektedir. Geçmişte baskı yoluyla imzalanan antlaşmaların geçersiz sayılmasının uluslararası istikrara zarar vereceği endişesi ve antlaşmalarda istikrarın önemi hasebiyle, devlete baskı yoluyla imzalanan antlaşmaların geçersizliği konusunda uzun yıllar boyunca fikir birliğine varılamamıştır. Bu kuralın ikinci dünya savaşı sonrası barış antlaşmalarına zarar vermemesi açısından yapılageliş kuralı olarak kabul edilmesi Birleşmiş Milletler Şartı'nın kabulüne kadar ötelenmektedir⁶⁴.

Devlete yapılacak baskı nedeniyle antlaşmanın batıl sayılması hususunda uygulanacak baskının sadece silahlı güç ile mi sınırlı olacağı başka bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Acaba ekonomik ve siyasi baskının da bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün müdür? Aksi halde siyasi ve ekonomik baskı ifadelerinin çok geniş yorumlanabileceği bunun da antlaşmaların istikrarına zarar verebileceği ifade edilmektedir. Daha çok gelişmekte olan ülkeleri temsil eden görüş ise ülkelerin iradelerinin ekonomik ve siyasi baskı unsurlarıyla da sakatlanabileceği için ülkelere cebir kullanılması kapsamında değerlendirilmesi yönündedir. Ancak genel kanı, bir ülkenin ekonomik veya siyasi gücünü kullanarak başka bir uluslararası sorumluluğunu da ihlal etmeksizin sözgelimi antlaşmayı kendi isteği doğrultusunda imzalatmak adına yapacağı ekonomik yardımı iptal etmekle yerine getirdiği hukuki tehdidin ancak ahlaki boyutunun tartışılabilmesi yönündedir. Varılan noktada uluslararası toplumda kabul edilen görüş; ülkelere antlaşma imzalatılması noktasında uygulanacak siyasi ve ekonomik baskıların, geçersizlik sebebi olan cebir kullanımı kapsamında ele alınamayacağı yönünde şekillenmiştir⁶⁵.

Diğer bir geçersizlik sebebi ise eşit olmayan antlaşma şartlarıdır. Eşit olmayan antlaşma şeklinde ifade edilen durum; antlaşma tarafı olan devletlerin sahip oldukları pazarlık aşamasındaki üstünlükleri nedeniyle karşı tarafa benimsettikleri antlaşma metinlerinde belirleyici güç olmalarıyla ilgilidir. Öğretide salt taraflar arasında bulunan aşırı güç farkının eşit olmayan antlaşmalara sebep olabileceği

⁶⁴ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 93-94.

⁶⁵ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 96 vd.

yönünde görüşler ileri sürülmüşse de böyle bir kabulün az gelişmiş bir ülkeyle gelişmiş başka bir ülke arasında antlaşma yapılmasını ilelebet engelleneceğinden bahisle bu görüş revaç bulmamıştır. Eşit olmayan antlaşmalara getirilen diğer yaklaşım ise antlaşmanın içeriğinin taraflara yüklediği hak ve yükümlülükler arasında büyük farklılıkların olduğu durumları içermektedir. Modern uluslararası hukuk öğretisinin başlangıç aşamalarında, hak ve yükümlülükler arasındaki dramatik farkların eşitsizliğe yol açtığı ele alınmakla birlikte geçersizlik sebebi olarak kabul edilmemekteydi. Sonraki dönemde farklı yazarlar tarafından ele alınan eşit olmayan antlaşmalara ilişkin görüşlerde fikir birliğine varılamamıştır. Bir antlaşmanın hangi koşulları içerdiği takdirde eşit olmayan bir antlaşma oluşturacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür⁶⁶.

Bu konularda baskı yapıldığına dair Rum Toplumundan açıklamalar yapılmasına neden olan gelişmeler; Yunanistan tarafından Rum toplumuna antlaşmaları teklif edilen şartlarda kabul etmedikleri takdirde adadaki mücadelede yalnız kalacaklarını söylenmesi ve İngiltere'nin hazırlıklarını yaptığı Macmillan Planı çerçevesinde Kıbrıs'ın bölüneceğine yönelik Rum toplumu üzerindeki endişelerdir. Görüleceği gibi bahse konu zorlamalar uluslararası yapılageliş kurallarında geçersizlik sebebi sayılmayan siyasi ve ekonomik baskı boyutlarını aşmaktadır. Bu sebeplere dayanarak devlete uygulanan cebir dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların geçersizliğinin ileri sürülmesi anlamlı görülmemektedir. Eşit olmayan antlaşma tarafları nedeniyle geçersizlik iddiaları ise uluslararası hukuk doktrininde koşulları üzerinde fikir birliğine varılmamış oluşu ve antlaşmaların istikrarı üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri nedeniyle geçersizlik sebebi olarak kabul edilmemektedir. Adadaki Rum toplumu da antlaşma taraflarının eşitsizliği sebebiyle bütün antlaşmaların iptal edilmesi durumunda her şeyin en eski haline dönerek Kıbrıs'ın yeniden İngiltere hakimiyeti altına girme ihtimalini öngörerek bu yöndeki iddialarını dillendirmekten vazgeçmişlerdir⁶⁷.

3. Antlaşmaların Sona Erdiğine Yönelik İddialar

a. İttifak Antlaşması'nın Objektif Nedenlerle Sona Erdiği İddiası

Rumların giriştikleri daha sonraları “Kanlı Noel” olarak isimlendirilecek eylemler, 21.12.1963 Tarihinde yirmi dört Türk'ün ölümüne sebep olmuştur⁶⁸. Bunun üzerine Türkiye tarafından 25.12.1963 Tarihinde hava harekâtı gerçekleştirilmiştir. Rumlar, Türkiye'nin gerçekleştirdiği hava harekâtı sonucunda İttifak Antlaşması'nı tek taraflı sona erdiklerine yönelik açıklamalarda bulunmuştur⁶⁹. Türkiye, 04.03.1964 Tarihinde adada yaşanan gerginlikler sonucunda müdahale-

⁶⁶ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 103-108.

⁶⁷ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 117.

⁶⁸ Güler, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, 107.

⁶⁹ Savrun ve Tinal, “Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları”, 365.

de bulunan Türk askerlerinin geri çağırılması talebini reddetmiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin İttifak Antlaşması'nı esaslı şekilde ihlal ettiğini ileri sürerek Türkiye'ye gönderdiği bildirimle antlaşmaya tek taraflı olarak son verdiğini açıklamıştır. Türkiye ise bu açıklamayı hukuk dışı bulduğunu ve kabul etmediğini ifade etmiştir⁷⁰.

Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların objektif sona erdirmeye sebepleri kapsamında hükümsüz hale geldiğine yönelik iddiaların, Viyana Konvansiyonu'nun "Bir antlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması" başlıklı 60. maddesi kapsamında değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Konvansiyondaki düzenlemeye göre esaslı bir ihlalin söz konusu olması gerekmektedir. Esaslı ihlal, aynı maddenin üçüncü fıkrasında "antlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkâr edilmesi" veya "antlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Viyana konvansiyonunda yer alan antlaşmanın ihlali sebebiyle karşı tarafa antlaşmayı sona erdirmeye veya askıya almaya yönelik başvuru hakkı veren bu düzenleme, öğretide uluslararası yapılageliş kuralı olarak kabul edilmektedir. Ancak ihlal edilen antlaşma sonrasında bu durum antlaşmaya son verme hakkı mı yoksa antlaşmanın ihlal edildiğinden bahisle sona erdirmeye yönelik beyan hakkı mı verdiğinin tespiti önem arz etmektedir. İlk görüş kabul edildiğinde antlaşmanın esaslı olarak ihlal edilmesi durumunda karşı taraf antlaşmayı doğrudan sonlandırabilecekken ikinci görüşün kabul edildiği durumda karşı tarafın ihlali ileri sürmesinin ardından uluslararası hukukun sunduğu uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulması gerekecektir. Uluslararası Adalet Divanı'nın 1997 tarihli Gabcikova kararında; Viyana Konvansiyonu'ndaki düzenlemenin var olan yapılageliş kuralının sözleşmeye aktarılmış hali olduğu ve antlaşmanın esaslı ihlalinin karşı taraf sona erdirmeye yönelik uluslararası hukuk yollarına başvuru hakkı tanıdığı ifade edilmiştir. Öğretide hâkim görüşün de bu yönde olduğu belirtilmektedir⁷¹.

Antlaşmaların esaslı şekilde ihlal edilmesinden kaynaklı sona erdirmeye talebi hakkında yaptığımız açıklamalar doğrultusunda Türkiye'nin adada çıkan karışıklıklar nedeniyle ülke bütünlüğünün bozulmasına engel olmak amacıyla gerçekleştirdiği askeri hareketliliğin İttifak antlaşmasının amaçlarının gerçekleşmesine yönelik hamleler olduğu açıktır. Dolayısıyla Kıbrıs Rum toplumunun esaslı ihlalden bahisle antlaşmanın sona erdirildiği yönündeki iddialarının bir geçerliliği bulunmamaktadır. Ayrıca yukarıda da değinildiği üzere esaslı ihlal olduğu var sayımında dahi Kıbrıslı Rum yöneticilerinin tek taraflı beyanla antlaşmalara yönelik sona erdirmeye bildirimleri hukuken geçerli değildir. Rum toplumunun iddia ettiği gibi esaslı bir ihlal olması durumunda yapması gereken sona erdirmeye yönelik taleplerini uluslararası hukuk başvuru yollarında dile getirmesidir. Öte yan-

⁷⁰ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 138.

⁷¹ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 126 vd.

dan adada meydana gelen karışıklıkların oluşmasında Rum toplumunun EOKA kapsamında ülke bütünlüğüne zarar verecek eylemlerin rol oynaması sebebiyle⁷², yapılageliş kuralı olarak da kabul edildiği üzere, kendi sebep olduğu bir ihlal yüzünden bu sona erdirmeye nedenine başvuru hakkı bulunmamaktadır. Buna ek olarak Kıbrıslı Rumların sonraki hareketleriyle İttifak Antlaşması'nın devamına yönelik davranışları nedeniyle uluslararası yapılageliş kuralı gereği⁷³ bahse konu sona erdirmeye sebebinin ileri sürme hakkını yitirmiş olmaktadır⁷⁴.

b. Şartlarda Meydana Gelen Esaslı Değişikler Bakımından Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Kuran Antlaşmaların Durumu

Viyana Konvansiyonu'nun 62. maddesinde yer alan şartların esaslı şeklide değişmesi durumunu inceleyen düzenleme, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalar açısından da ele alınmaya değer görünmektedir. *Rebus sic stantibus*⁷⁵ şeklinde de ifade edilen bu ilke gerek öğretide gerek Uluslararası Adalet Divanı kararlarında uluslararası yapılageliş kuralı olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla tarafların Viyana Konvansiyonu'na taraf olup olmamasından veya konvansiyonunun yürürlüğe giriş tarihinden bağımsız olarak incelemeye konu antlaşmalara için de hüküm doğurabilecektir⁷⁶.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını devam ettirmemesi nedeniyle onu kuran antlaşmaların yürürlüğü hakkında soru işaretinin oluşması son derece normaldir. Antlaşmaların yapıldığı tarihte var olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ortadan kalkışı şüphesiz tarafların antlaşmaya yönelik iradelerinin esasını teşkil etmektedir. Günümüzde, adada iki ayrı devlet bulunmakta ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan iki toplumlu tek devlet şeklinde oluşan yapının yerini tutmaktadır. Dolayısıyla Viyana Konvansiyonu 62/1-a'da yer alan "*bu şartların mevcudiyeti, tarafların antlaşma ile bağlanma rızalarının esaslı bir temelini teşkil etmedikçe*" şartı gerçekleşmiş olmaktadır.

⁷² Kılavuz ve Tanık, "İngiliz İdaresinden Sonra", 308.

⁷³ Ayrıca bu kural Viyana Konvansiyonunun 45. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: "*Bir Devlet, 46-50. maddelere veya 60. ve 62. maddelere göre bir antlaşmayı geçersiz kılma, sona erdirmeye, ondan çekilme veya yürürlüğünü askıya almayla ilgili bir gerekçeye aşağıdaki hallerde artık başvuramaz: Eğer olayları öğrendikten sonra, a - antlaşmanın, olura göre, geçerli olduğu veya yürürlükte kaldığı veya yürürlükte olmaya ettiği hususunu açıkça kabul etmiş olursa; veya b - davranışı sebebiyle antlaşmanın, olura göre, geçersizliğine veya yürürlükte tutulmasına zımnen rıza gösterdiğinin kabul edilmesi gerekiyorsa.*"

⁷⁴ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 139-142.

⁷⁵ "*Rebus sic stantibus*", bazı koşulların varlığı halinde bir uluslararası antlaşmanın, tamamen veya kısmen sona erdirilebileceğini ifade eden ilkedir. Uluslararası hukukta "*rebus sic stantibus*" ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ceren Zeynep Pirim, "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Değişim, İstikrar ve Değişim Yoluyla İstikrar: Rebus Sic Stantibus", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, S. 51 (Temmuz 2022), s. 47-76; Halis Ayhan, "*Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Rebus Sic Stantibus İlkesi*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

⁷⁶ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 211.

Aynı şekilde Viyana Konvansiyonun 62/1-b düzenlemesindeki “*değişiklik antlaşmaya göre hala icra edilecek yükümlülüklerin kapsamını köklü bir şekilde değiştirme etkisini haiz olmadıkça.*” şeklinde ifade edilen şart açısından da Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ortadan kalkmasıyla kurucu antlaşmaların ortaya koyduğu birçok yükümlülük yerine getirilemez duruma gelmiştir. Ancak *rebus sic stantibus* ilkesi hem öğretide hem Uluslararası Adalet Divanı kararlarında antlaşmaları doğrudan ortadan kaldıran değil taraflara şartların esaslı şekilde değişmesinden bahisle antlaşmaların sona erdirmeye yönelik başvuruda bulunma hakkı tanıyan bir ilkedir. Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Kuran Antlaşmaların tarafları bugüne kadar uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde sona ermeye yönelik işlem tesis etmemekle kalmamış eylemleriyle antlaşmaların yürürlükte olduğu yönünde izlenim oluşturmışlardır⁷⁷.

c. Sonraki İmkânsızlık ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ni Kuran Antlaşmalar

Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran antlaşmalarla ilgili olarak ele alınması gereken diğer bir husus da sonraki imkânsızlık nedeniyle antlaşmaların uygulanacağı bir durum kalmaması nedeniyle sona ermesidir. Viyana Konvansiyonu madde 61’de yer alan düzenlemeye göre antlaşmanın ifası için gerekli olan bir nesnenin ortadan kalkması veya tahrip olması antlaşmayı sona erdirmeye veya çekilme hakkı vermektedir. Ancak bu durum geçici olmamalı ve sona erdirmeye yoluna başvuran tarafın fiili nedeniyle sonraki imkânsızlık durumu ortaya çıkmamış olmalıdır. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ortadan kalkması kurucu antlaşmaların ifası ile ilgili olarak sonradan ortaya çıkan imkansızlıktan bahsedilmesine sebep olabilecektir.

Ancak şartlarda meydana gelen esaslı değişiklikler konusuyla paralel olarak sonraki imkânsızlık durumu da doğrudan antlaşmaları ortadan kaldıran bir etkiye sahip değildir. Yalnızca taraf devletlere sonradan meydana gelen imkansızlığı sebep göstererek antlaşmaları sona erdirmeye veya antlaşmadan çekilmeye yönelik başvuru hakkı sağlamaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti’ni kuran antlaşmaların tarafı olan devletler tarafından bu yönde bir başvuru bulunulmamıştır⁷⁸.

C. GARANTİ ANTLAŞMASI’NA YÖNELİK İDDİALAR

1. Kuvvet Kullanma Yasağına Aykırılık İddiası

Garanti Antlaşması’nın 4. maddesinde, antlaşma ihlal edilecek olursa garantör devlet konumundaki Türkiye, İngiltere ve Yunanistan ihlalin giderilmesi için öncelikle birbirilerine danışacaklardır. İhlale karşı birlikte hareket etmeleri mümkün olmadığı takdirde her bir garantör devlet sadece bozulan antlaşma düzenini yeniden tesis etmek amacıyla harekete geçebilecektir⁷⁹.

⁷⁷ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 213.

⁷⁸ Özersay, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, 214-216.

⁷⁹ Bkz. Garanti Antlaşması 4. madde.

Bu madde kapsamında bazı yazarlar tarafından öne sürülen ilk argüman harekete geçmek ifadesinin muğlak olduğundan bahisle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliği lehine olarak sınırlı yorumlanması gerektiği yönündedir. Ancak öğretilerde sınırlı yoruma başvurmada önce olağan yorum yöntemlerinin kullanılması, ardından antlaşmanın hazırlık aşamasındaki taraf iradelerinin tespit edilmeye çalışılması buna rağmen kesin bir yargıya varılamıyorsa devlet egemenliğine yönelik sınırlayıcı yorum kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Uluslararası hukukta gerçekleştirilen bütün antlaşmalar, doğaları gereği devletlerin kendi rızalarıyla egemenliklerinden verdikleri tavizlerden oluşmaktadır⁸⁰.

Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesi yönelik bir diğer yaklaşım ise, Rum temsilcilerinin dile getirdiği üzere; jus cogens niteliğindeki kuvvet kullanma yasağına aykırı olması nedeniyle Garanti Antlaşması'nın geçersiz olduğu yönündedir. Ancak antlaşmadan kaynaklanan müdahale hakkı kuvvet kullanma yasağının istisnasını oluşturması sebebiyle bu yaklaşım doğru değildir. Adadaki Türk toplumunun hedefi olan taksim⁸¹ ve Rum toplumunun hedefi olan Enosis⁸² göz önünde alındığında iki toplumun self determinasyon haklarından karşılıklı rıza ile sınırlandırılarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütünlüğü garanti eden devletlerin sadece barışçı diplomatik yollar ile başarılı olamayacakları açıktır. Bu nedenle Garanti Antlaşması'nın temel hedefi doğrultusunda gerekli durumlarda garantör devletlerin adaya müdahalesini kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca garantör devletlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların verdiği yetkiye dayanarak adada bulundurdıkları askeri birlikler de adanın bütünlüğünü tehdit eden durumlara karşı olası müdahalelere hazırlık anlamına gelmektedir⁸³.

Uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının bazı istisnaları bulunmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Garanti Antlaşması'nı imzalayarak antlaşmanın kurduğu düzenin korunması amacıyla sınırlı olarak açıkça verdiği rıza, kuvvet kullanma yasağının istisnalarından birini oluşturmaktadır. Adada yaşayan iki toplumun self determinasyon haklarından karşılıklı tavizler vererek bir çatı yapı altında yaşamaya yönelik iradelerinden yalnızca iki toplumun ortak mutabakatıyla vazgeçilebilecek olması sayesinde adada çıkabilecek bir karışıklığın iki toplumlu yapıyı bozması engellenmek istenmiştir. Türk ve Rum toplumları tek başlarına ortaya koyacakları irade ile bu yapıyı ortadan kaldıramayacaklardır. Bu nedenle Garanti Antlaşması'nın geçersizliğine yönelik söylemler iddiadan öteye gitmemiştir⁸⁴.

⁸⁰ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 145-147.

⁸¹ Emrah Balıkcıoğlu, "Kıbrıs Müzakerelerinde "Taksim" Tartışmaları (1956-1959)". *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, S. 2 (2016), s. 43-44 (30-60).

⁸² Balıkcıoğlu, "Taksim Tartışmaları", 35-38.

⁸³ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 149-152.

⁸⁴ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 198-203.

2. Garanti Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Şartı Kapsamında İncelenmesi

Rum toplumu tarafından Garanti Antlaşması'na yönelik ileri sürülen bir diğer iddia ise, antlaşmanın kuvvet kullanma hakkı tanıyan hükümlerinin Birleşmiş Milletler Şartına aykırı olması yönündedir. Rum toplumu 27.12.1963 Tarihinde antlaşmanın garantör devletlere sunduğu müdahale hakkının Birleşmiş Milletler Şartına aykırı olduğu gerekçesiyle konuyu Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır⁸⁵.

Birleşmiş Milletler Şartı 2/4'de yer alan *"Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar."* düzenleme kapsamında kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Bu düzenlemenin şartın içinde getirilen yegâne istisna 51. maddede yer alan *"... bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez."* şeklinde ifade edilen meşru savunma hakkıdır. Ancak Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca farklı olaylar kapsamında ele alınan kuvvet kullanımıyla ilgili kararlarda ve öğretide ilgili devletin rızasının kuvvet kullanma yasağının istisnasını oluşturduğu saptanmaktadır⁸⁶.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1965 yılında aldığı 2077 sayılı kararla Kıbrıs'ın ülke bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerekliliği ifade edilmiş ancak Garanti Antlaşması'nın müdahaleye yönelik düzenlemeleriyle ilgili herhangi bir sonuca varılmamıştır⁸⁷. Daha sonraki dönemde de Rum toplumunun başvurusu neticesinde Birleşmiş Milletler nezdinde kuvvet kullanma yasağına aykırılık nedeniyle Garanti Antlaşması'nın aleyhinde alınmış bir karar olmamakla birlikte Güvenlik Konseyi, antlaşmanın geçerliliğinin devam ettiğine yönelik tutum içinde bulunmuştur. Örneğin 20.07.1974 tarihli kararında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin antlaşmalarla garanti edilen bütünlüğüne değinen Konsey, 18.11.1983 tarihli kararında da tesis edilen işlemin Garanti Antlaşmasına aykırılık oluşturduğunu tespit etmiştir. Güvenlik Konseyi'nin, Garanti Antlaşması'nın geçerli ve yürürlükte olduğunu bildiren kararları bunlarla da sınırlı değildir. Dolayısıyla Garanti Antlaşması, Birleşmiş milletler nezdinde de geçerliliğini sürdürmektedir⁸⁸.

VI. SONUÇ

1878'de Osmanlı egemenliğinden İngiltere'nin hakimiyetine geçmesinden bu yana çözülemeyen bir sorun olan Kıbrıs, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in inisiyatifi ile hazırlanan birçok plana rağmen hala uluslararası bir sorun olarak gündemi meşgul etmektedir. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalar, sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iç hukuk meselesi konumunda değildir.

⁸⁵ Doğan, "Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 182.

⁸⁶ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 204-206.

⁸⁷ Doğan, "Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 184.

⁸⁸ Özersay, "Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme", 208-209.

Antlaşmaların diğer taraflarını oluşturan Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a da bir takım hak ve yükümlülükler getirmektedir. Ancak bu yükümlülüklerin taraflarca ne denli yerine getirildiği tartışmalıdır.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel hükümlerini oluşturan Temel Belge, İttifak Antlaşması ve Garanti Antlaşması sadece Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal düzenini oluşturmamaktadır. Bunun yanında taraflara uluslararası hukuk kapsamında yükümlülükler de getirmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın ihlali sadece bir iç hukuk meselesi olmaktan çıkmakta ve uluslararası hukuk kurallarının da çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Anayasanın temel hükümlerinde meydana getirilmek istenen bir değişiklik için ada toplumunu oluşturan Türk ve Rumların iradeleri tek başına yeterli olamamaktadır. Yapılmak istenilen değişiklik öncesinde antlaşmaların diğer taraflarının da onayı alınmak zorundadır.

Yapılan incelemeler, her ne kadar Kıbrıs Cumhuriyeti ortadan kalkmış olsa da Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmaların usulüne uygun şekilde ortadan kaldırılmaması sebebiyle halen geçerli ve yürürlükte olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla şartlar el verdiği oranda tarafların antlaşma hükümlerine uygun davranması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, Gül, *Siyasi Tarih*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2022.
- Armaoğlu, Fahir, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara: SBF Yayınları, 1963).
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1 1914-1980*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Arsava, Ayşe Füsün, “Uluslararası Hukuk ve BM Teşkilatındaki Değişimler”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 5, S. 115, 2015: s. 115-130.
- Arsava, Füsün, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51, S. 1, 1996: s. 43-51.
- Aydoğdu, Yasin, “Kolejyal Yürütme Uygulamaları 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti ve Uruguay Örneği”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 4, S. 93, 2014, s. 93-113.
- Ayhan, Halis, “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Rebus Sic Stantibus İlkesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Bağcı, Hüseyin, “Kıbrıs Sorunu”, *Türk Dış Politikası 1919-2008 (Ed. Haydar Çakmak)*, Ankara: Platin Yayınevi 2008, s. 521-530.
- Balıkçıoğlu, Emrah, “Kıbrıs Müzakerelerinde “Taksim” Tartışmaları (1956-1959)”. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, S. 2, 2016, s. 30-60.
- Başlar, Kemal, “Uluslararası Hukukta “Erga Omnes” Kavramı”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 22, S. 2, 2002: s. 75-108.
- Baytal, Yaşar, “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşu, Türklerin Ada’daki Durumu ve Rum Tedhiş Faaliyetlerinin Sonuçları”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 11, S. 35 (2023): s. 950-974.
- Doğan, İzzettin, “Kıbrıs Sorununun Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 4, S. 3-4, (1975): s. 163-193.
- Güler, Yavuz, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, S. 1, (2004): s. 101-112.
- İnce, Fuat, “Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı) (2013): s. 101-128.
- Kıralp, Şevki, “Kıbrıs Cumhuriyeti’nde Etnik Uyuşmazlık ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikası: Anayasa Krizi, Şiddet ve Uluslararası Siyaset (1960-1963)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, S. 37 (Bahar 2023), s. 631-665.
- Manisalı, Erol, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2000.
- Müge Vatansever, “Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, Özel Sayı, (2012), S. 1495.
- Özersay, Kudret, “Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme”, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2009.
- Pirim, Ceren Zeynep, “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Değişim, İstikrar ve Değişim Yoluyla İstikrar: Rebus Sic Stantibus”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, S. 51 (Temmuz 2022), s. 47-76.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan - 1918’e*, Ankara: İmge Yayınevi 1989.

- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Sarıca, Murat/Teziç, Erdoğan/Eskiyurt, Özer; *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi, 1975.
- Savrun, Ergenekon/Tinal, Melih, “Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17, S. 34 (2017): s. 349-371.
- Sönmezoğlu, Faruk, “Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38, S. 3-4 (1984): s. 223-255.
- Tanık, İbrahim Halil/Kılavuz, Nurhan, “İngiliz İdaresinden Sonra Adada Kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ve 1960-1963 Arası Gelişmeler”, *EKEV Akademi Dergisi*, 15, S. 46, 2011, s. 301-314.
- Toluner, Sevin, “*Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınevi, 1977.
- Turhan, Turgut, “Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57, S. 2, 2008, s. 253-288.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.